

**СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені А.С. МАКАРЕНКА**

ЛУКАНОВСЬКА Аліна Вікентіївна

УДК 37.015.31:39(=161.2)](043.3)

**ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ УМІНЬ ПІДЛІТКІВ
ЗАСОБАМИ УКРАЇНСЬКОЇ ЕТНОПЕДАГОГІКИ
(ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ)**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Суми – 2011

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано у Львівському національному університеті імені Івана Франка, Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, доцент
Сявак Євгенія Іванівна,
Інститут народознавства НАН України,
старший науковий співробітник.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, доцент
Ніколаї Галина Юріївна,
Сумський державний педагогічний
університет ім. А.С. Макаренка, завідувач
кафедри мистецької педагогіки та хореографії;

кандидат педагогічних наук, доцент
Березюк Олена Станіславівна,
Житомирський державний університет
імені Івана Франка,
доцент кафедри педагогіки.

Захист відбудеться «20» травня 2011 року о 13.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 55.053.01 у Сумському державному педагогічному університеті імені А.С. Макаренка за адресою: 40002, м Суми, вул. Роменська, 87, ауд. 218.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Сумського державного педагогічного університету ім. А.С. Макаренка (40002, м. Суми, вул. Роменська, 87).

Автореферат розісланий «18» квітня 2011 р.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

О.Г. Козлова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Пріоритетним завданням оновлення сучасної освіти є формування творчого потенціалу особистості, що закладено в Державній національній програмі «Освіта (Україна ХХІ століття)», Законі України «Про позашкільну освіту», Концепції виховної роботи з молоддю, Програмі роботи з обдарованою молоддю на 2006 – 2012 рр. Для вирішення завдань стимулювання гармонійного розвитку і творчої самореалізації школярів у кожний віковий період, формування їх творчих умінь з огляду на потребу суспільства у відтворенні й примноженні здобутків вітчизняної культури важливого значення набувають наукові пошуки українських дослідників у галузі етнопедагогіки.

Вивченню виховних традицій українського народу присвятили свої праці філософи, історики, етнографи, педагоги минулого Г. Сковорода, М. Драгоманов, О. Потебня, Хв. Вовк, О. Духнович, Б. Грінченко, С. Русова, М. Максимович, М. Грушевський, А. Онищук, Н. Загледа, Г. Ващенко, І. Огієнко. Праці К. Ушинського та В. Сухомлинського пройняті ідеями самовизначення, самоствердження вихованців відповідно до їх здібностей, інтересів у різних формах діяльності та спілкування на основі народно-педагогічних традицій. Переконливі зразки традиційно-народного виховання, які облагороджують душу дитини і стимулюють її до творчості, можна знайти в художніх творах І. Котляревського, Т. Шевченка, Лесі Українки, Панаса Мирного, художніх, наукових та публіцистичних творах І. Франка, М. Коцюбинського, П. Грабовського.

Основні напрями та народнопедагогічні традиції виховання висвітлено в роботах В. Кузя, Л. Редькіної, Р. Скульського, М. Стельмаховича, В. Струманського, Л. Юди. Дослідженню цінностей народного виховання присвячено праці І. Беха, М. Євтуха, І. Зязюна, Н. Ничкало, Н. Побірченко, О. Семенов; проблему виховання національної самосвідомості відображено в дослідженнях Ю. Руденка, З. Сергійчук. О. Сухомлинська, досліджуючи генезу вітчизняної педагогічної науки, підкреслює особливе значення народнопедагогічного елементу в її становленні. Є. Сявавко наголошує на етнічній специфіці народної педагогіки та її регіональних особливостях, а також на потребі врахування ідей і засобів етнопедагогіки в діяльності сучасної національної школи.

Зразки педагогічно доцільного застосування етнопедагогічних традицій подані в кандидатських дисертаціях Н. Заячківської, Т. Мацейків, В. Ферштея, у працях В. Каюкова, В. Пилата, Є. Приступи. Прикладні аспекти використання народних традицій у навчально-виховному процесі середньої загальноосвітньої та вищої педагогічної школи досліджено О. Березюк, Г. Кловак, Ю. Коломієць, Л. Повалій, С. Стефанюк, О. Столяренко; на творчому розвитку школярів засобами дитячого і музичного фольклору зосередили увагу О. Жорнова, Н. Соломко, Л. Шемет. Проблеми розвитку творчого потенціалу особистості на конкретному історичному етапі актуалізовано у працях О. Вишневського, Т. Завгородньої, І. Зайченка, С. Золотухіної, В. Кременя, Б. Ступарика, М. Чепіль.

Аналіз вітчизняної історико-педагогічної, психолого-педагогічної та етнопедагогічної літератури й дисертаційних робіт свідчить про те, що дослідження, присвячені використанню засобів етнопедагогіки для формування творчого потенціалу дітей та молоді (зокрема, їх творчих умінь), в історичному контексті ще не здійснювалися. Зазначене дозволяє виокремити низку суперечностей: між очікуваннями українського суспільства щодо розбудови національного компонента у змісті загальної освіти та недостатнім рівнем готовності школи до використання традицій вітчизняної народної педагогіки; між наявністю значного масиву етнопедагогічних досліджень та відсутністю цілісної інтерпретації проблеми формування творчих умінь підлітків засобами етнопедагогіки; між існуванням традиційної системи народнопедагогічних засобів формування творчого потенціалу підлітків і об'єктивною потребою в адаптації цих засобів до сучасної соціокультурної ситуації та наявністю інформаційних технологій інформатизації шкільної освіти.

Отже, соціокультурні вимоги пошуку можливих напрямів удосконалення вітчизняної освіти, необхідність оновлення науково-теоретичного забезпечення шкільної практики, що має здійснюватися з урахуванням народнопедагогічної традиції, відсутність цілісної інтерпретації проблеми формування творчих умінь підлітків засобами етнопедагогіки в широких хронологічних межах зумовили вибір теми дисертаційного дослідження **«Формування творчих умінь підлітків засобами української етнопедагогіки (історико-педагогічний аспект)»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконано відповідно до плану науково-дослідних робіт кафедри загальної та соціальної педагогіки Львівського національного університету імені Івана Франка «Теоретичні та методичні засади підготовки майбутніх педагогів для загальноосвітньої та вищої школи» (номер державної реєстрації 0105U004916) і «Філософсько-методологічні, соціально-педагогічні та організаційно-дидактичні засади підготовки сучасних фахівців у системі вищої освіти» (номер державної реєстрації 0109U004342). Тема дисертаційного дослідження затверджена вченою радою Львівського національного університету імені Івана Франка (протокол № 11/3 від 27.03.2003 р.) та узгоджена Радою з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології НАПН України (протокол № 8 від 28.10.2003 р.).

Хронологічні межі дослідження охоплюють другу половину XIX – XX ст. Вибір нижньої межі (50-60-ті роки XIX ст.) пов'язаний із суспільно-політичними та економічними змінами в Україні, зумовленими необхідністю ліквідації феодального устрою та здійснення капіталістичних реформ у головних сферах життя суспільства, що актуалізувало проблему освіти народу і розвиток вітчизняного громадсько-педагогічного руху. Саме в цей час розпочинається активна асиміляція його представниками ідей народної педагогіки, вивчення її засобів та поява відповідних публікацій у новостворених педагогічних журналах. Верхня межа збігається з кінцем XX століття, коли у незалежній Україні актуалізується досвід народної педагогіки щодо розвитку креативної особистості та активізуються етнопедагогічні дослідження в пошуках ефективних засобів

формування творчих умінь дітей та молоді.

Мета дослідження полягає у виявленні та узагальненні динаміки розвитку вітчизняної етнопедагогічної думки стосовно засобів формування творчих умінь підлітків як складової їх творчого потенціалу та визначенні найбільш продуктивних напрямів застосування цих засобів у сучасній шкільній та позашкільній освіті.

Відповідно до мети визначено такі **завдання дослідження**:

1) з'ясувати сутність проблеми формування творчих умінь підлітків як складової їх творчого потенціалу засобами народної педагогіки, систематизувати за хронологічним принципом та класифікувати актуальні вітчизняні етнопедагогічні дослідження;

2) виявити передумови, розкрити історичну динаміку та обґрунтувати етапи розвитку вітчизняної етнопедагогічної думки другої половини XIX – XX століть щодо використання традицій української народної педагогіки у формуванні творчого потенціалу підлітків (зокрема їх умінь);

3) схарактеризувати психолого-педагогічні та етнопедагогічні аспекти проблеми формування творчих умінь підлітків та виокремити комплекс традиційних засобів їх формування у народнопедагогічній системі виховання українців;

4) визначити найбільш продуктивні напрями застосування засобів української етнопедагогіки щодо формування творчих умінь підлітків у сучасній шкільній та позашкільній освіті.

Об'єктом роботи є українська народнопедагогічна традиція формування творчого потенціалу підлітків.

Предметом дослідження є формування творчих умінь підлітків засобами української етнопедагогіки у другій половині XIX – XX ст.

Методологічну основу дослідження становлять: історико-генетичний та соціокультурний підходи, які надають можливість виявити стан проблеми в історико-педагогічній науці та простежити динаміку розвитку української етнопедагогічної думки на різних етапах її розвитку; системний, діяльнісний, аксіологічний та особистісний підходи, що дозволяють систематизувати сукупність етнопедагогічних засобів та визначити їх роль у формуванні творчих умінь підлітків; положення про діалектичну взаємодію особистості й суспільства, єдність загального й національного, історичного та логічного, що дають змогу визначити доцільність використання традиційних засобів української народної педагогіки у сучасній педагогічній теорії та практиці.

Теоретичну основу дослідження складають педагогічна спадщина видатних українських і зарубіжних педагогів минулих століть (Г. Врецьона, Б. Грінченко, А. Дістервег, О. Духнович, Я. Коменський, І. Огієнко, О. Партицький, І. Песталоцці, С. Русова, Г. Сковорода, В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін.), концептуальні ідеї національного виховання (І. Бех, А. Бойко, О. Вишневський, І. Зязюн, С. Клепко, В. Кремень, О. Сухомлинська), основні положення психології та педагогіки творчості (Б. Ананьєв, Т. Дуткевич, Л. Виготський, В. Клименко, Г. Костюк, М. Лазарєв, Т. Рібо, С. Рубінштейн та ін.),

провідні ідеї та науково-методичні настанови щодо застосування народних традицій у навчально-виховному процесі середньої загальноосвітньої та вищої педагогічної школи (О. Березюк, Т. Дем'янюк, Г. Клобак, Ю. Коломієць, Л. Повалій, С. Стефанюк, В. Струманський, Л. Юда), дослідження В. Каюкова, Є. Приступи, Ю. Руденка, М. Стельмаховича, Є. Сявавко у галузі української етнопедагогіки та історико-педагогічні праці Б. Года, О. Михайличенка, Г. Ніколаї, А. Сбруєвої.

Для досягнення мети та розв'язання поставлених у дисертації завдань використовується **комплекс методів** – *теоретичних* (аналіз і синтез, індукція і дедукція, порівняння, аналогія, зіставлення, систематизація, класифікація – для організації процедури наукового осмислення й узагальнень існуючих наукових поглядів; історіографічний /проблемно-хронологічний і ретроспективний/ та джерелознавчий /класифікація, систематизація та об'єктивний аналіз джерел/ – для обґрунтування етапів у розвитку української етнопедагогічної думки в контексті проблематики дослідження) та *емпіричних* (інтерв'ювання, бесіда, опитування, педагогічне спостереження – для вивчення та узагальнення педагогічного досвіду, даних про реальні творчі здобутки учнів шкіл та позашкільних виховних закладів, що орієнтуються на традиції української етнопедагогіки).

Джерельну базу дослідження складають: державні документи, за якими здійснювалося нормативно-правове забезпечення навчання та виховання підлітків (закони про освіту, національні програми та концепції); матеріали Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України у Києві (ЦДАВОВУ України у Києві) (ф.ф. 166, 3560); Центрального Державного історичного архіву України у Львові (ЦДІА України у Львові) (ф.ф. 178, 179, 206, 309, 312, 362, 410); архіву Інституту народознавства Національної Академії наук України (ІН НАН України) (ф. 1); Державного архіву Тернопільської області (ДАТО) (ф. 231); матеріали Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. Сухомлинського, Львівської наукової бібліотеки імені В. Стефаника НАН України, Львівської обласної науково-педагогічної бібліотеки, електронний фонд авторефератів дисертацій та статей з наукової періодики Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Українського інституту науково-технічної та економічної інформації, зокрема електронна бібліотека авторефератів дисертацій, захищених в Україні з 1998 р.; праці монографічного характеру, статті та науково-методична література з проблеми дослідження.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що *вперше*: цілісно і системно у широких хронологічних межах виявлено та узагальнено динаміку розвитку вітчизняної етнопедагогічної думки в контексті проблеми дослідження (від опису окремих ідей народної педагогіки до всебічного дослідження народнопедагогічних традицій); сформульовано положення про творчий потенціал підлітка як спроможність останнього ставити й розв'язувати нові завдання у сфері навчальної й позанавчальної діяльності та про його складову – творчі вміння, що формуються у процесі засвоєння і використання багатомірного

досвіду українського народу з метою перетворення навколишнього природного, культурно-предметного та найближчого соціального середовища, своєї особистості та власного тіла; систематизовано за хронологічним принципом та класифіковано за характером досліджень етнопедагогічні праці з їх розподілом на чотири групи (дослідження теоретико-методологічного та історико-педагогічного характеру; дослідження окремих аспектів народної педагогіки; дослідження засобів народної педагогіки, етнопедагогічні дослідження традицій інших етносів); виявлено передумови та обґрунтовано вісім етапів у розвитку української етнопедагогічної думки другої половини XIX – XX століть щодо використання традицій української народної педагогіки у процесі формування творчих умінь підлітків як складової їх творчого потенціалу; визначено структуру творчих умінь підлітків (перетворювально-предметний, пізнавально-інтелектуальний, ціннісно-орієнтаційний, соціально-комунікативний, художньо-естетичний та тілесно-фізичний компоненти), що формуються у процесі засвоєння і використання багатовікового досвіду українського народу в таких видах діяльності, як навчальна, художньо-естетична, природоохоронна та фізкультурна; виокремлено комплекс засобів, цілеспрямоване використання яких забезпечує формування творчих умінь підлітків у народнопедагогічній системі виховання українців (рідна мова, фольклор; природовідповідна праця; народні ремесла та промисли; гра на саморобних музичних інструментах; танці, участь у святах та обрядах; ігри та забави на лоні природи, тілесно-фізичне самовдосконалення та загартування; взаємне оцінювання творчих здобутків, змагання); визначено найбільш продуктивні напрями застосування засобів української етнопедагогіки у формуванні творчих умінь підлітків у сучасній навчально-виховній практиці (розвиток мовленнєвої культури підлітків, їх художньо-естетична творчість, природоохоронна робота, фізичне самовдосконалення, формування активної життєвої позиції).

Конкретизовано умови формування творчих умінь підлітка за українськими народнопедагогічними традиціями.

Подальшого розвитку набули ідеї взаємозв'язку науково-педагогічних і народнопедагогічних принципів виховання школярів на засадах творчості, а також інноваційні підходи до організації навчально-виховного процесу в сучасній школі, що передбачають комплексне використання засобів української етнопедагогіки.

Практичне значення дослідження. Фактичний матеріал і теоретичні висновки дисертаційної роботи – щодо поетапної динаміки розвитку етнопедагогічної думки, компонентної структури творчих умінь підлітків, комплексу етнопедагогічних засобів формування та узагальнення прогресивного досвіду виховання школярів підліткового віку на народнопедагогічних традиціях – можуть бути використані при підготовці етнопедагогічних праць, розробленні курсів з історії педагогіки та спецкурсів з етнопедагогіки у вищих навчальних закладах; при створенні посібників і підручників для шкіл та вищих навчальних закладів.

Результати дослідження впроваджено в практику роботи Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (довідка № 34 від

26.05.2010 р.); Інституту народознавства НАН України (довідка № 118 від 25.05.2010 р.); Полтавського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені М. В. Остроградського (довідка № 199 від 11.11.2010 р.).

Вірогідність та об'єктивність наукових результатів забезпечується методологічним обґрунтуванням вихідних теоретичних положень дослідження, застосуванням комплексу методів, адекватних його меті, використанням широкої джерельної бази, зверненням до концептуальних положень визнаних педагогічних авторитетів з досліджуваного питання, тривалим терміном апробації основних теоретичних положень дослідження.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри загальної та соціальної педагогіки Львівського національного університету імені Івана Франка, кафедри педагогіки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка; були предметом виступів на *міжнародних* науково-практичних та наукових конференціях: «Мова, культура і соціум у гуманітарній парадигмі» (Кам'янець-Подільський, 2005), «Формування ціннісних орієнтацій студентської молоді у контексті громадянського суспільства» (Львів, 2005), «Просвітницька діяльність Софії Русової» (Кам'янець-Подільський, 2006), «Культура народів України (література, мистецтво, релігія, народні традиції)» (Тернопіль, 2007), «Місія викладача вищої школи в контексті сучасних освітніх викликів» (Львів, 2008); «Актуальні проблеми психології особистості та міжособистісних взаємин» (Кам'янець-Подільський, 2010), «Педагогічна думка та освітня практика перед обличчям цивілізаційних змін» (Жешів, Польща, 2010); на *всеукраїнських науково-методичних конференціях, конгресах*: «Формування національних та загальнолюдських цінностей спеціаліста у контексті його професійної підготовки у вищому навчальному закладі» (Ужгород, 2004); II Українському педагогічному конгресі (до 70-річчя з часу проведення I Українського педагогічного конгресу) (Львів, 2005); «Англійська мова в Україні XXI століття: пріоритети в лінгвістиці та перспективи в методиці» (Кам'янець-Подільський, 2006); Третій обласній науковій етнографічній конференції «Минуле і сучасне Волині і Полісся: Роде наш красний» (Луцьк, 2007); «Психолого-педагогічний супровід упровадження профільного навчання: теорія і практика» (Полтава, 2008); «Освіта в інформаційному суспільстві: філософські, психологічні та педагогічні аспекти» (Суми, 2010); *педагогічних читаннях*: «Проблема української народної педагогіки в науковій спадщині Мирослава Стельмаховича» (Івано-Франківськ, 2004); V Мистецько-педагогічних читаннях пам'яті професора О. П. Рудницької (Київ, 2007); «Історичні аспекти становлення і розвитку національної системи освіти в Україні у контексті педагогічної спадщини Б. Н. Мітюрова» (Рівне, 2010); *науково-практичних семінарах, круглих столах*: «Педагогічне Поділля» (Кам'янець-Подільський, 2004); «Професор Струманський та його педагогічний доробок у пошуках сучасної формули виховання» (Кам'янець-Подільський, 2007); «Компетентісний підхід в освіті як засіб максимальної соціалізації і творчої самореалізації особистості» (Кам'янець-Подільський, 2008).

Публікації. Зміст і результати дисертаційного дослідження відображено у 25 одноосібних публікаціях, з них 13 статей у фахових виданнях, затверджених ВАК України, 15 статей та 10 тез у наукових журналах, збірниках науково-методичних праць, матеріалах конференцій.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (485 найменувань, з них 25 – архівні джерела, 10 – іноземною мовою) та 7 додатків. Повний обсяг дисертації – 284 сторінки (194 сторінки – основний текст, що містить 1 таблицю).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність теми дослідження; визначено хронологічні межі, мету, об'єкт, предмет і завдання роботи, її методологічні й теоретичні засади, охарактеризовано методи, джерельну базу; розкрито наукову новизну і практичне значення одержаних результатів; подано відомості про апробацію і впровадження результатів наукового пошуку; визначено структуру та обсяг дисертації.

У першому розділі – «**Теоретичні основи формування творчого потенціалу підлітків засобами етнопедагогіки**» – з'ясовано сутність проблеми формування творчого потенціалу підлітків засобами етнопедагогіки, виявлено передумови та етапи розвитку української етнопедагогічної думки в контексті проблеми дослідження, а також схарактеризовано психолого-педагогічні та етнопедагогічні аспекти формування творчих умінь підлітків як складової їх творчого потенціалу.

Аналіз філософської літератури засвідчив, що серед сутнісних сил сучасної людини здатність до творчості стає домінантною. Зв'язок між особою і творчістю, що позначається терміном «потенціал», характеризує потенційну енергію суб'єкта творчості, розглядається як синтетична якість особи, що визначає її можливість ставити й розв'язувати нові завдання у сфері діяльності, яка має суспільне значення. З позицій особистісного підходу творчий процес пов'язаний із цілеспрямованою діяльністю особистості, у ході якої відбувається формування творчих умінь як важливої складової її творчого потенціалу.

Показано, що українська етнопедагогіка розглядає творчість людини як глибоко духовний акт, як процес тісної взаємодії з природним довкіллям. Українська християнська етнофілософія робить акцент на потребі творчості, закладеній людині Богом-Творцем. Запропоновано положення про творчий потенціал підлітка як спроможність останнього ставити і розв'язувати нові завдання у сфері навчальної та позанавчальної діяльності з використанням багатовікового досвіду українського народу, інтеріоризованого у системі знань, умінь, навичок, здібностей і світоглядних орієнтирів, яка складається з перетворювально-предметного, пізнавально-інтелектуального, ціннісно-орієнтаційного, комунікативного, художньо-естетичного та тілесно-фізичного компонентів.

Доведена цінність етнопедагогічних засобів для формування творчого потенціалу особистості, зокрема їх вплив на дітей підліткового віку. Визначено,

що необхідною передумовою оптимального застосування народно-педагогічного досвіду в сучасному педагогічному процесі мають бути знання про свій народ, його історично-культурний досвід, особливості побуту та виробничо-господарську діяльність; про самобутній характер свого етносу, його психологію; про батьківську землю і все, що пов'язане з малою батьківщиною. Наголошено, що важливими засадами освітнього процесу в національній школі стає застосування засобів етнопедагогіки для розвитку творчого потенціалу особистості, яке повинно відбуватися з опорою на принципи природовідповідності, систематичності й системності.

Результати історіографічного та джерелознавчого аналізу дали змогу класифікувати етнопедагогічні джерела, що висвітлюють значення народної педагогіки для формування творчого потенціалу особистості. Виокремлено чотири групи праць. До **першої** належать етнопедагогічні розвідки теоретико-методологічного (Н. Жмуд, Є. Сявавко, Г. Філіпчук) та історичного (Л. Герус, М. Пантюк, Л. Юда, О. Ярошинська та ін) характеру. У контексті проблематики дисертаційної роботи інтерес представляють концепція виховання старших підлітків на національно-культурних традиціях українського народу І. Охріменка та дослідження Н. Горбатюк, присвячені становленню принципу народності в українській педагогіці та його актуалізації на сучасному етапі відродження національної ідеї. **Другу** групу складають дослідження окремих аспектів народної педагогіки: трудового (Т. Мацейків), морального (Ю. Підборський) та фізичного (Є. Приступа) виховання тощо. Особливий інтерес становить дисертація Р. Дружененко, в якій доведено, що етнопедагогічна основа навчання рідної мови забезпечує духовний розвиток школярів, їх креативність, формування позитивних рис характеру та національних почуттів. До **третьої** групи віднесено дослідження засобів народної педагогіки, а саме: рідної мови, праці, усної народної творчості, природи, атмосфери рідної домівки, прикладу старших (О. Гордійчук); дитячого фольклору (О. Жорнова, Т. Черніговець); української обрядовості (С. Стефанюк) та ін. **Четверту** групу становлять етнопедагогічні дослідження традицій інших етносів в Україні та народної педагогіки інших країн (Г. Воробей, В. Лисак, Г. Русин, М. Хайруддінов та ін.).

Використання історико-генетичного та соціокультурного підходів дозволило серед суспільно-політичних, економічних та соціокультурних детермінант генези української етнопедагогічної думки виокремити як провідні історію розвитку національної системи освіти та історію розвитку вітчизняної педагогічної науки в їх нерозривній єдності. Доведено, що основними чинниками, що визначили періодизацію української етнопедагогічної думки в контексті проблематики дослідження, стали: головні історичні події, що впливали на характер освітніх змін; соціокультурні процеси, що відбувалися у суспільстві, особливо розвиток вітчизняного громадсько-педагогічного руху; боротьба ідей у вітчизняній педагогічній науці, що віддзеркалювалася в наукових і навчально-методичних публікаціях та педагогічній пресі; потреби освітньої практики у збереженні народно-педагогічних традицій виховання; гуманізація суспільства й освіти, що актуалізувала проблему розвитку творчої особистості.

Доведено, що передумовами становлення української етнопедагогіки були: досвід виховання дітей та молоді, накопичений у надрах української народної педагогіки; західноєвропейська педагогічна думка, що поширювалася мандрівними вчителями в латинський період розвитку української освіти й культури; освітньо-виховні традиції козацької епохи, що знайшли своє філософсько-педагогічне обґрунтування у працях Г. Сковороди; науково-методична діяльність викладачів братських шкіл (І. Борецький, С. Зизаній, Л. Зизаній), які цінували досягнення народної педагогіки; етнографічні та історичні праці, в яких висвітлювалися українські народнопедагогічні традиції (Є. Славинецький, М. Максимович, М. Костомаров, П. Куліш, О. Яблоновський).

У дослідженні встановлено й обґрунтовано **вісім етапів** розвитку етнопедагогічної думки в Україні. Доведено, що на **першому** з них (друга половина XIX ст.) відбувалася активна асиміляція ідей та народнопедагогічних традицій в творчості видатних педагогів, було сформульовано принцип народності виховання (К. Ушинський), вказано на народнопедагогічні засоби як орієнтир у розвитку творчого потенціалу дітей та молоді (О. Духнович); на **другому** (початок XX ст.) – з'ясовано значення народних виховних традицій у забезпеченні спадкоємності культуротворчих процесів нації, виявлено, що в періодичній пресі Галичини з'являються педагогічні публікації про участь молоді у діяльності громадських організацій («Сокіл», «Січ», «Пласт»), у яких формувалося прагнення до духовної та фізичної досконалості та потяг до творчої діяльності в ім'я високих народних ідеалів; на **третьому** (1917-1920 рр.) – було обґрунтовано національно значущий ідеал, закладено міцний фундамент для посилення наукової творчості прогресивних вітчизняних педагогів. **Четвертий** етап розвитку української етнопедагогічної думки (20-ті – частково 30-ті роки XX ст.) ознаменувався активізацією наукової думки щодо трудового виховання та творчого розвитку дітей, цілеспрямованим дослідженням змісту народної педагогіки та наполегливими науково-методичними пошуками західноукраїнських педагогів, що завершилися написанням низки підручників для українських шкіл; **п'ятий** (частково 30-ті – 40-і роки XX ст.) – збігається з періодом колективізації, хронологічні межі якої дещо відрізняються для Східної та Західної України, воєнними та повоєнними роками, що позначаються занепадом етнопедагогічної думки. На **шостому** етапі (50-ті – 60-ті роки XX ст.) розпочинається відродження етнопедагогічних традицій та їх застосування в навчально-виховному процесі з метою формування творчих умінь школярів, особливо в науковій та педагогічній діяльності В. Сухомлинського, а також у науковій творчості представників української діаспори; на **сьомому** (70-80-ті роки XX ст.) відбувається стрімкий злет української етнопедагогічної думки, в якій відновлюються ідеали української народної педагогіки, висвітлюється її генеза та аналізуються традиції виховання креативної особистості. Починаючи з 90-х років XX століття, на **восьмому**, сучасному, етапі етнопедагогічна тематика займає важливе місце в дисертаційних дослідженнях, а також розпочинається практичне вирішення проблем національного виховання та освіти,

використання традиційних засобів української народної педагогіки у формуванні національної свідомості, гуманістичного світосприймання й креативного досвіду в дітей та молоді.

Наголошено, що становлення творчої особистості, здатної збагатити культуру свого народу і сприяти подальшим цивілізаційним процесам людства, відбувається з наймолодшого віку і до зрілості. Особливе значення в формуванні творчого потенціалу людини, зокрема її творчих умінь, психологи (Д. Богоявленська, Л. Божович, Т. Євдокимова, Є. Головаха, В. Давидов, О. Киричук, В. Моляко, В. Рибалка, М. Фризен) відводять підлітковому віку, вважаючи його сенситивним періодом з урахуванням потягу до власної творчості. Водночас зазначені автори підкреслюють, що в цьому віці дуже важливо дати дитині можливість виявити свої природні задатки й обдарування, повірити в себе і самоствердитися в тій чи іншій сфері діяльності, продемонструвати креативний підхід, використати свої творчі вміння.

Показано, що виховання підлітка в народній виховній традиції посідає особливе місце. В обрядово-ритуальній сфері підлітки належать до вікової групи «діти», в соціальній – це період підготовки до активного трудового життя. Підлітковий період визначено як період становлення волі та розвитку творчої фантазії, формування інтелектуальних якостей, творчого мислення; підсилення прагнення до внутрішнього самопізнання та самовдосконалення. З'ясовано, що в підлітковому віці відчувається потреба в творчій діяльності, з'являється здатність діяти ініціативно й самостійно. Привабливість творчості для підлітка визначається її конкретними наслідками – художніми творами, саморобками тощо.

Доведено, що творчі вміння підлітків, які вони застосовують з метою перетворення навколишнього природного, культурно-предметного та найближчого соціального середовища, своєї особистості та власного тіла, доцільно формувати засобами етнопедагогіки з урахуванням видів і сфер посиленої для них діяльності. Серед видів діяльності, характерної для сучасного школяра, у роботі виокремлено навчальну, художньо-естетичну, природоохоронну та фізкультурну. У відповідності зі сферами діяльності підлітків визначено структуру їх творчих умінь, які розподіляються на перетворювально-предметні, пізнавально-інтелектуальні, ціннісно-орієнтаційні, соціально-комунікативні, художньо-естетичні та тілесно-фізичні.

У другому розділі – **«Традиційні засоби формування творчих умінь підлітків в українській етнопедагогіці»** – виокремлено комплекс етнопедагогічних засобів формування творчих умінь підлітків, докладно проаналізовано цей процес у трудовій, художньо-естетичній та святково-обрядовій діяльності та традиційних об'єднаннях підлітків, висвітлено особливості творчої взаємодії з природним довкіллям та традиції народного тіловиховання як засобу формування творчих умінь підлітків.

Результати ретроспективного та соціокультурного аналізу дозволяють стверджувати, що традиції етнопедагогіки у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. становили основу розвитку творчого потенціалу українців, переважно позбавлених права на шкільну освіту як на землях, що знаходились у складі

Російської та Австро-Угорської імперії, так і в Східній Україні. Оскільки в селах існували лише початкові школи, то підлітки випадали з системи шкільної освіти, тому вона здійснювалася засобами етнопедагогіки. У кращому становищі були підлітки, які мали змогу навчатись у приватних українських школах, що почали поширюватись у Східній Галичині внаслідок посилення соціальних рухів у Австро-Угорській державі.

Доведено, що формування творчих умінь підлітка за українськими народнопедагогічними традиціями відбувалося за таких умов: визначення місця підлітка в громаді відповідно до ритуально-обрядової стратифікації та його соціальних ролей; дотримання загального гуманістично-оптимістичного стилю у підході до оцінки творчих зусиль підлітка; слідування принципам неперервності та наступності в розвитку творчого потенціалу підлітка; формування морально-психологічної готовності до праці як природної потреби людини з наймолодшого віку; прищеплення смаку до високопродуктивної та соціально значущої праці на ідеалах «господар», «майстер»; створення рідномовного та ріднокультурного середовища; розвиток естетичного начала в усіх сферах життя; естетизація середовища; довіра, заохочення творчих спроб; підтримка самодіяльності підлітка, забезпечення вільного вибору творчих занять.

Визначено, що традиційними формами, в яких реалізувалися творчі зусилля підлітків, були: вільні заняття на лоні природи, зокрема під час пастухування як важливого виду посиленої трудової діяльності в цей віковий період (різьблення, плетіння з лози, конструювання тощо – у хлопців; вишивання, шиття, в'язання, виготовлення прикрас тощо – у дівчат); спілкування, взаємний огляд, оцінка, змагання в традиційних хлоп'ячих та дівчачих гуртах під час дозвілля; участь в обрядах, добродійних справах, у діяльності громадських організацій («Сокіл», «Січ», «Пласт»), що стали традиційними в означений період, заняття ремеслами і художньо-естетичною діяльністю в сім'ї.

Встановлено, що важливим чинником творчого розвитку підлітка за традиціями української етнопедагогіки було його спілкування з природою. У народній виховній традиції таке спілкування забезпечувалося важливим видом діяльності підлітка – пастухуванням. Воно дозволяло задовольняти й іншу вимогу розвитку творчих можливостей – спілкування в групі ровесників. Взаємний огляд творчих здобутків, оцінка, змагання, прагнення до оригінальності – умови творчого становлення підлітків. Їх привчали до економності, господарності, уміння раціонально використовувати час.

Показано, що трудове виховання сприяло гармонійному розвитку дітей – фізичному, естетичному, моральному, розумовому, оскільки трудовий процес у їх свідомості пов'язувався з красою та задоволенням, що стимулювало творчість. З іншого боку, інтелектуальний розвиток особистості завжди був у центрі уваги української етнодидактики, спрямованої на накопичення знань як першооснови всіх подальших творчих дій, де головним джерелом і засобом «думання» було слово. Наголошено, що в народній педагогіці розумове виховання не відділяється від духовного, фізичного, морального та естетичного.

У становленні творчої активності підлітків підкреслена значущість гуртів як

форм дозвіллевої діяльності. Поєднання традиційно-народних елементів виховання з релігійними сприяло духовному розвитку підлітків і спонукало їх до творчості. Виникнення на початку ХХ ст. товариств «Сокіл», «Січ», «Пласт» формувало в підлітків громадянську позицію.

Застосування джерелознавчого аналізу дозволило виокремити комплекс **засобів**, використання яких забезпечувало формування творчих умінь підлітків у народнопедагогічній системі виховання українців у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст., а саме: праця в межах сім'ї відповідно до віку, що виховує цілеспрямованість, учить долати труднощі, формує трудові вміння; народні ремесла та промисли; ігри та забави на лоні природи; танок; самостійне виготовлення іграшок і забавок; вишивання, шиття і виготовлення виробів із природних матеріалів; фольклор (різні види та жанри); народний календар; традиційні народні знання (природничі, математичні, астрономічні тощо); музикування та самостійне виготовлення музичних інструментів; традиційні види тіловиховання; виконання обрядової атрибутики; спів, зокрема хоровий, разом з дорослими, декламування тощо.

У третьому розділі – **«Досвід сучасної шкільної та позашкільної освіти у формуванні творчих умінь підлітків засобами етнопедагогіки»** – висвітлено інноваційні підходи до формування творчих умінь підлітків у навчальній та позанавчальній діяльності сучасної школи та визначено напрями застосування засобів української етнопедагогіки в цьому процесі.

Результати аналізу сучасної етнопедагогічної думки та передового педагогічного досвіду свідчать про актуальність проблеми використання українських народнопедагогічних традицій у сфері шкільної та позашкільної освіти. Показано, що найбільш продуктивними напрямками їх застосування у формуванні творчих умінь підлітків є розвиток мовленнєвої культури, художньо-естетична творчість, природоохоронна робота, фізичне самовдосконалення, формування активної життєвої позиції.

Встановлено, що новітні концепції національної школи, козацької педагогіки, естетичного виховання, педагогіки народного календаря, педагогіки народознавства іманентно включають етнопедагогічні засоби формування творчих умінь школярів. Доведено, що засоби народної педагогіки тісно пов'язані між собою, тому їх завжди слід використовувати комплексно.

Наголошено, що традиційно-народні засоби формування творчих умінь підлітків у сучасних умовах доцільно поєднувати з новими підходами й технологіями. Серед інноваційних підходів до використання засобів народної педагогіки особливий інтерес викликає художньо-конструкторська діяльність. Так, елементи народної творчості у виготовленні національного одягу активно використовуються при конструюванні сучасного одягу. Елементи народного розпису, витинанки, орнаменту, вишивки – у комп'ютерному дизайні.

З'ясовано, що найбільш цінним для розвитку не лише мовленнєвої культури, а й для інтелектуального та морального становлення має складання казок самими підлітками. У цьому процесі розвивається їх творча уява, пробуджується розумова активність, формується індивідуальне мислення.

Загадування і особливо самостійне складання загадок стимулює аналітико-синтетичну діяльність, розвиває образність мислення, формує вольову сферу. Усна народна творчість, вдало використана педагогами, розвиває в підлітків почуття автентичного стилю народного мовлення, формує захопленість образним словом.

Доведено, що обрядовий фольклор забезпечує комплексний вияв обдарувань підлітка, органічне входження в культуру народу. Вивчення фольклору в школі вимагає розробки спеціальної наукової методики, а його ефективність забезпечується як польовою практикою, так і новітніми інформаційними технологіями.

Показано, що в позашкільній освіті формування творчих умінь підлітків здійснюється у закладах різного типу, серед яких Малі академії наук (МАН), Центри дитячої творчості (ЦДТ), Центри народної творчості (ЦНТ), Будинки культури (БК), Центри реабілітації слабозорих дітей та ін. При них діють гуртки образотворчого та декоративно-вжиткового мистецтва, народознавства, народних ремесел, фольклорні, народної хореографії, народних інструментів тощо.

Встановлено, що робота з художньо-естетичного розвитку школярів у ЦДТ, ЦНТ та БК, досвід яких став для нас предметом вивчення й узагальнення, здійснюється з урахуванням вікових особливостей підлітків. Тому на перший план виступають заняття декоративно-вжитковим мистецтвом, адже для підлітка важливим є переконання у практичній корисності витворів власних рук. Наголошено, що висока ефективність таких занять зумовлена залученням до педагогічної діяльності в позашкільних закладах освіти майстрів місцевих народних художніх промислів та ремесел.

Показано, що ознайомлення підлітків з народним календарем, традиційними народними знаннями в галузі біології, географії, астрономії, народного цілительства, а також обрядовість стають важливим джерелом для творчої взаємодії з рідним докільям. Наголошено, що в галузі фізичного вдосконалення відроджуються національні традиції козацького тіловиховання, що ставить за мету пробудження й активізацію творчого потенціалу особистості.

Узагальнення результатів цілісного аналізу проблеми формування творчих умінь підлітків як складової їх творчого потенціалу у контексті розвитку української етнопедагогічної думки та здійснення нового підходу до розв'язання цієї проблеми дає підстави для таких **висновків**.

1. З'ясування сутності проблеми дослідження дозволило визначити творчий потенціал підлітка як спроможність останнього ставити й розв'язувати нові завдання у сфері навчальної та позанавчальної діяльності, доступної у його віці, завдяки наявності комплексу якостей, серед яких вирізняються творчі вміння, що формуються у процесі засвоєння і використання багатовікового досвіду українського народу з метою перетворення навколишнього природного, культурно-предметного та найближчого соціального середовища, своєї особистості та власного тіла.

Результати джерелознавчого аналізу дають змогу систематизувати наукову літературу, яка висвітлює значення етнопедагогіки у формуванні творчого

потенціалу особистості, та розподілити її на чотири групи. До першої належать етнопедагогічні дослідження теоретико-методологічного та історико-педагогічного характеру. Другу групу складають дослідження окремих аспектів народної педагогіки. До третьої групи віднесено дослідження засобів народної педагогіки, до четвертої – етнопедагогічні дослідження традицій інших етносів.

На основі опрацювання й аналізу здобутків етнопедагогіки, філософії, педагогіки, психології, етнології, фольклористики доведено, що формування творчого потенціалу підлітків (зокрема їх творчих умінь) має відбуватися з опорою на народнопедагогічні принципи, котрі є базовими і для наукової педагогіки (природовідповідності, культуровідповідності, системності й систематичності, послідовності й наступності, доступності й посильності, наочності, зв'язку навчання з життям, активності та свідомості саморозвитку дитини). З урахуванням сфер діяльності підлітків визначено компонентну структуру їх творчих умінь, у якій вирізняємо перетворювально-предметну, пізнавально-інтелектуальну, ціннісно-орієнтаційну, соціально-комунікативну, художньо-естетичну та тілесно-фізичну складові.

2. За результатами історіографічного та джерелознавчого аналізу в контексті хронологічних меж і проблеми дослідження простежено динаміку розвитку української етнопедагогічної думки (від опису окремих ідей народної педагогіки у працях видатних педагогів ХІХ ст. до всебічного аналізу народно-педагогічних традицій і визначення особливостей застосування етнопедагогічних засобів формування творчих умінь учнів у сучасній українській школі) та обґрунтовано його етапи.

Визначено передумови становлення української етнопедагогіки: традиції української народної педагогіки; західноєвропейська педагогічна думка епохи Просвітництва; освітньо-виховні традиції козацької доби та науково-методична діяльність викладачів братських шкіл; етнографічні та історичні праці, в яких висвітлювалися українські народнопедагогічні традиції.

Встановлено й обґрунтовано вісім етапів розвитку етнопедагогічної думки в Україні. На першому з них (друга половина ХІХ ст.) відбувалася асиміляція ідей народної педагогіки в творчості видатних педагогів, було сформульовано принцип народності виховання, вказано на народнопедагогічні засоби як орієнтир у розвитку творчого потенціалу особистості; на другому (початок ХХ ст.) – з'ясовано значення народних виховних традицій у забезпеченні спадкоємності культуротворчих процесів нації та у формуванні прагнення підлітків до творчої діяльності в ім'я високих народних ідеалів; на третьому (1917-1920 рр.) – було обґрунтовано національно значущий ідеал, закладено міцний фундамент для посилення науково-педагогічної творчості; на четвертому (20-ті – частково 30-ті роки ХХ ст.) – відбувалася боротьба між національною концепцією освіти та її русифікацією (Східна Україна), з'явилася низка підручників для українських шкіл (Західна Україна). П'ятий етап збігається з періодом колективізації, воєнними та повоєнними роками, що позначилися занепадом етнопедагогічної думки; на шостому етапі (50-ті – 60-ті роки ХХ ст.) розпочалося відродження етнопедагогічних традицій та їх

застосування в навчально-виховному процесі сільських шкіл з метою формування творчих умінь школярів; на сьомому (70-80-ті роки ХХ ст.) – відбувся стрімкий злет української етнопедагогічної думки, яка наполегливо аналізувала традиції виховання творчої особистості та пропонувала відповідні методики, на восьмому, сучасному, етапі активізувалися пошуки шляхів застосування здобутків української етнопедагогіки у вирішенні проблем національного виховання та освіти, серед яких пріоритетним стало завдання формування креативної особистості.

3. Дослідження психолого-педагогічних аспектів проблеми формування творчих умінь підлітків показало, що для її розв'язання слід враховувати вікові особливості, значущі для творчого самовиявлення і самовдосконалення підлітка (потреба в самостійності, самоствердженні, спілкуванні та в ідеалі), а також креативні характеристики структурних компонентів особистості у цьому віці. У контексті дослідження підлітковий вік визначається як період становлення волі та розвитку творчої фантазії; формування інтелектуальних якостей, творчого мислення, що характеризується швидкістю засвоєння нової інформації, схильністю до постійних порівнянь і зіставлень; появи критичного погляду на світ та здатності діяти ініціативно і самостійно; підсилення прагнення до внутрішнього самопізнання та самовдосконалення, зорієнтованості на творчість.

Доведено, що підлітковий вік є важливим періодом формування творчого потенціалу особистості, зокрема, комплексу творчих умінь у навчальній, художньо-естетичній, природоохоронній та фізкультурній діяльності учнів, на що й зорієнтовано використання народнопедагогічних засобів у діяльності досліджуваних закладів шкільної та позашкільної освіти.

Результати аналізу етнопедагогічних праць дозволили виокремити комплекс традиційних засобів формування творчих умінь підлітків у народно-педагогічній системі виховання українців, серед яких: рідна мова, фольклор (словесний і музичний); посиљна природовідповідна праця в органічній єдності з природним довкіллям; народні ремесла та промисли (різьблення, виточування, орнаментування, конструювання тощо – у хлопців; шиття, ткання, вишивання, виготовлення іграшок та прикрас тощо – у дівчат); гра на саморобних музичних інструментах; танці, участь у святах та обрядах; ігри та забави на лоні природи, тілесно-фізичне самовдосконалення та загартування; взаємне оцінювання творчих здобутків та змагання.

4. У процесі узагальнення сучасної етнопедагогічної думки та передового педагогічного досвіду доведено актуальність і доцільність використання українських народнопедагогічних традицій в освітянській практиці. Виявлено й обґрунтовано найбільш продуктивні напрями застосування засобів української етнопедагогіки у формуванні творчих умінь підлітків у навчально-виховній практиці: розвиток мовленнєвої культури, художньо-естетична творчість, природоохоронна робота, фізичне самовдосконалення, формування активної життєвої позиції.

Результати аналізу продуктивного педагогічного досвіду свідчать, що сьогодні відроджуються традиційні способи і підходи до організації підліткової

творчості, сформовані в українській етнопедагогіці у процесі історичного розвитку суспільства. Системне впровадження засобів етнопедагогіки, орієнтованих на творчість, у навчальний процес на уроках української мови та літератури, народознавства та історії, географії та екології, музичного та образотворчого мистецтва, фізичної культури тощо, а також у позанавчальну діяльність підлітків, зокрема у відомих народних центрах творчості, закладах позашкільної освіти різного типу тощо, гармонізує їх інтелектуальний, емоційно-вольовий, фізичний та духовний розвиток, ефективно формує в них креативну позицію, у цілому – світогляд з орієнтацією на вічні людські цінності, що дозволяє гідно виходити на зустріч викликам глобалізованого, інформатизованого, урбанізованого й техногенного світу, протиставляючи йому сутнісну характеристику людини – креативність.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів розглянутої проблеми. До перспективних напрямів вважаємо за доцільне віднести компаративне дослідження традицій народної педагогіки та етнопедагогічної думки в країнах близького зарубіжжя та Європи, а також вивчення етнопедагогічних аспектів інтеркультурної педагогіки.

Основні положення дослідження відображено в таких публікаціях Статті в наукових фахових виданнях

1. Лесневська А. В. Дитяча творчість у традиційно-народній системі виховання / А. В. Лесневська // Рідна шк. – 2004. – № 1. – С. 19–22.

2. Лесневська А. В. Культуровідповідність виховання як чинник розвитку творчого потенціалу молоді (у контексті застосування етнопедагогіки) / А. В. Лесневська // Вісник Львівського університету. Сер. Педагогічна. – 2004. – Вип. 18. – С. 185–190.

3. Лесневська А. В. Підготовка майбутнього вчителя до виховання у підлітків мовленнєвої культури засобами української етнопедагогіки / А. В. Лесневська // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер.: Педагогіка. Соціальна робота. – Ужгород, 2004. – Вип. 7. – С. 106–110.

4. Лесневська А. В. Розвиток творчих здібностей дітей на традиціях української етнопедагогіки у педагогічній спадщині І. Огієнка / А. В. Лесневська // Педагогічне Поділля : зб. наук. пр. Кам'янець-Подільського держ. ун-ту. Сер. Соціально-педагогічна / відп. ред. Ю. М. Ковальчук ; упоряд. В. А. Гурський. – Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2005. – Вип. 4, т. 2. – С. 182–188.

5. Лесневська А. В. Розвиток мовленнєвої культури підлітків засобами української етнопедагогіки / А. В. Лесневська // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету. Філологічні науки. – Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2005. – Вип. 11, т. 2. – С. 179–187.

6. Лесневська А. В. Традиційно-народні підходи до розвитку особи як компонента знань майбутнього педагога / А. В. Лесневська // Вісник Львівського університету. Сер. Педагогічна. – 2006. – Вип. 21, ч. 2. – С. 278–282.

7. Лесневська А. В. Софія Русова про розвиваючий потенціал засобів української етнопедагогіки / А. В. Лесневська // Просвітницька діяльність Софії Русової : зб. наук. пр. Кам'янець-Подільського держ. ун-ту. Сер. Соціально-

педагогічна / упоряд. В. А. Гурський. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2007. – Вип. 5, т. 2. – С. 176–183.

8. Лесневська А. В. Виявлення нахилів та формування навичок творчої діяльності підлітків у позанавчальний час / А. В. Лесневська // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського державного університету. Сер. Педагогічна. – Кам'янець-Подільський : Мошак М. І., 2007. – Вип. 13. – С. 22–25.

9. Лесневська А. В. Розвиток творчих здібностей підлітків засобами народного мистецтва у позашкільних виховних закладах / А. В. Лесневська // Педагогічний процес: теорія і практика. – К., 2008. – Вип. 2. – С. 116–124.

10. Лукановська А. В. Організація декоративно-ужиткової діяльності підлітків засобами відродження народних традицій / А. В. Лукановська // Вісник Львівського університету. Сер. Педагогічна. – 2008. – Вип. 23, ч. 1. – С. 90–97.

11. Лукановська А. В. Творчий потенціал особистості: структурні компоненти / А. В. Лукановська // Проблеми сучасної психології : зб. наук. пр. Кам'янець-Подільського нац. ун-ту ім. І. Огієнка ; Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. : С. Д. Максименка, Л. А. Онуфрієвої. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2010. – Вип. 8. – С. 630–644.

12. Лукановська А. В. Використання розвиваючого потенціалу традиційно-народних засобів виховання у педагогічній діяльності прогресивного жіноцтва Західної України (перша третина ХХ століття) / А. В. Лукановська // Збірник наукових праць «Педагогічна освіта: теорія і практика». – Кам'янець-Подільський : Зволейко Д. Г., 2010. – Вип. 4. – С. 85–90.

13. Лукановська А. В. Етапи розвитку української етнопедагогічної думки (друга половина ХІХ–ХХ ст.) / А. В. Лукановська // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології : наук. журн. – Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2010. – № 4 (6). – С. 46–59.

Матеріали науково-практичних конференцій

14. Лесневська А. В. Розвиток творчого потенціалу особистості засобами української етнопедагогіки (загальна концепція дослідження) / А. В. Лесневська // Тези доповідей звітної наукової конференції кафедри педагогіки (18 лютого 2003 р.). – Львів : Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2003. – С. 77–81.

15. Лесневська А. В. Проблема становлення творчої особи в сучасній філософській та психологічній думці / А. В. Лесневська // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету : зб. за підсумками звіт. наук. конф. викладачів і аспірантів : в 3 т. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський держ. ун-т, інформ.-вид. відділ, 2004. – Т. 2. – С. 216–220.

16. Лесневська А. В. Дієвість народних традицій у розвитку творчих здібностей особи (психологічний аспект) / А. В. Лесневська // Матеріали звітної наукової конференції кафедри педагогіки (17–18 лютого 2004 р.). – Львів : Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2004. – С. 79–82.

17. Лесневська А. В. Етнопедагогічні засоби у формуванні творчої особистості (на матеріалах творів Мирослава Стельмаховича) / А. В. Лесневська // Проблеми української народної педагогіки. Теорія і практика : зб. наук. ст. – Івано-Франківськ : Плай, 2005. – С. 24–28.

18. Лесневська А. В. Розвиток творчого потенціалу підлітків засобами української етнопедагогіки (педагогічна теорія і практика, 90-ті роки ХХ ст.) / А. В. Лесневська // Матеріали звітних наукових конференцій кафедри педагогіки (лютий 2005 р.). – Львів : Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2005. – Вип. 4. – С. 24–27.

19. Лесневська А. В. Розвиток художніх здібностей підлітків засобами етнопедагогіки в сучасній українській школі / А. В. Лесневська // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету : зб. за підсумками звіт. наук. конф. викладачів і аспірантів : в 3 т. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський держ. ун-т, ред.-вид. відділ, 2005. – Вип. 4, Т. 2. – С. 86.

20. Лесневська А. В. The Peculiarities of the Ukrainian Ethnopedagogics / А. В. Лесневська // Англійська мова в Україні ХХІ століття: пріоритети в лінгвістиці та перспективи в методиці : матеріали конференції (англ. мовою). – Кам'янець-Подільський, 2006. – С. 112–114.

21. Лесневська А. В. Питання розвитку особи та формування почуття національної гідності підростаючих поколінь у працях прогресивних українських педагогів кінця ХІХ – поч. ХХ ст. / А. В. Лесневська // Другий український педагогічний конгрес : зб. матеріалів конгресу. – Львів : Камула, 2006. – С. 553–559.

22. Лесневська А. В. Фольклор як засіб розвитку творчого потенціалу підлітків у педагогічній системі В. О. Сухомлинського / А. В. Лесневська // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету : зб. за підсумками звіт. наук. конф. викладачів і аспірантів : в 3 т. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський держ. ун-т, ред.-вид. відділ, 2006. – Вип. 5, Т. 2. – С. 75–77.

23. Лукановська А. В. Українські народні педагогічні традиції в системі чинників формування творчої особистості / А. В. Лукановська // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка : зб. за підсумками звіт. наук. конф. викладачів, докторантів і аспірантів, присвяч. 90-річчю Кам'янець-Подільського нац. ун-ту : у 5 т. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2008. – Вип. 7, Т. 3. – С. 99–100.

24. Лукановська А. В. Українська етнопедагогіка в системі впливів на особистість підлітка / А. В. Лукановська // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка : зб. за підсумками звіт. наук. конф. викладачів, докторантів і аспірантів : у 5 т. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2009. – Вип. 8, Т. 3. – С. 93–94.

25. Лукановська А. В. Традиційно-народні засоби формування творчої особистості підлітка в оцінці та діяльності прогресивних українських педагогів II пол. ХІХ – початку ХХ ст. / А. В. Лукановська // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка : зб. за підсумками звіт. наук. конф. викладачів і аспірантів. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2010. – Вип. 9, Т. 3. – С. 151–152.

Лукановська А. В. Формування творчих умінь підлітків засобами української етнопедагогіки (історико-педагогічний аспект). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Сумський

державний педагогічний університет ім. А. С. Макаренка. – Суми, 2011.

У дисертації виявлено та узагальнено динаміку розвитку вітчизняної етнопедагогічної думки стосовно засобів формування творчих умінь підлітків як складової їх творчого потенціалу. З'ясовано сутність проблеми формування творчих умінь підлітків засобами етнопедагогіки, систематизовано та класифіковано актуальні вітчизняні етнопедагогічні дослідження. Визначено передумови та обґрунтовано етапи розвитку вітчизняної етнопедагогічної думки другої половини XIX – XX століть щодо використання традицій української народної педагогіки у формуванні творчого потенціалу підлітків. Охарактеризовано психолого-педагогічні та етнопедагогічні аспекти проблеми формування творчих умінь підлітків та виокремлено комплекс традиційних засобів їх формування у народнопедагогічній системі виховання українців. Визначено найбільш продуктивні напрями застосування засобів української етнопедагогіки щодо формування творчих умінь підлітків у сучасній шкільній та позашкільній освіті.

Ключові слова: традиції української народної педагогіки, етнопедагогічна думка, засоби етнопедагогіки, підлітки, творчі вміння, творчий потенціал.

Лукановская А. В. Формирование творческих умений подростков средствами украинской этнопедагогике (историко-педагогический аспект). – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика и история педагогики – Сумской государственной педагогический университет им. А.С. Макаренко. – Сумы, 2011.

В диссертации выявлена и обобщена динамика развития отечественной этнопедагогической мысли в области изучения средств формирования творческих умений подростков как составляющей их творческого потенциала. Раскрыта сущность проблемы формирования творческих умений подростков средствами этнопедагогике, систематизированы и классифицированы актуальные отечественные этнопедагогические исследования. Определены предпосылки и обоснованы этапы развития отечественной этнопедагогической мысли второй половины XIX – XX века в контексте использования традиций украинской народной педагогики в процессе формирования творческого потенциала подростков. Охарактеризованы психолого-педагогические и этнопедагогические аспекты проблемы формирования творческого потенциала подростков и выделен комплекс традиционных средств их формирования в народно-педагогической системе воспитания украинцев. Определены наиболее продуктивные направления применения средств украинской этнопедагогике в формировании творческих умений подростков в современном школьном и внешкольном образовании.

Ключевые слова: традиции украинской народной педагогики, этнопедагогическая мысль, средства этнопедагогике, подростки, творческие умения, творческий потенциал.

Lukanovska A. V. Forming creative skills of the teenagers by means of the Ukrainian ethnopedagogics (historical and pedagogical aspects). – Manuscript.

Thesis for the Degree of the Candidate of Pedagogical Sciences in the Speciality 13.00.01 – General Pedagogics and History of Pedagogics. – Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko. – Sumy, 2011.

The thesis is devoted to the forming creative skills of the teenagers by means of Ukrainian ethnopedagogics. On the basis of scientific literature and archival sources the actuality of problem and essence of the research subject have been defined. The historiographic analysis of the Ukrainian ethnopedagogical thought development has been carried out and scientific literature has been classified into four groups. The first group contains native ethnopedagogical researches of general theoretical and historical character. To the second group refer the researches of separate aspects of Ukrainian folk pedagogics. The third group contains researches of means of native folk pedagogics and the fourth – ethnopedagogical researches of traditions of national minorities in Ukraine and works of native researchers in folk pedagogics of other countries. As the result of the historical analyses the author identifies and summarizes the dynamics of native ethnopedagogical thought on the problem and distinguishes eight periods of its formation.

The author gives the characteristic of psychological, educational and ethnopedagogical aspects of the creative potential of teenagers and identifies the most effective means of forming creative skills in ethnopedagogical system of Ukrainian up-bringing: involving teenagers in the independent labour activity within their families, outdoor games and entertainments, making toys and musical instruments by their hands, playing musical instruments, sewing, embroidering, knitting, making ornaments from natural materials, demonstration of creative achievements in the groups of coevals – clubs for boys and girls, competitions, swimming, diving, verbal and musical folklore, dancing, involving teenagers in folk crafts.

The most productive areas of application of Ukrainian ethnopedagogical means in forming creative skills of teenagers in modern training and education practices in the face of global civilization changes are outlined. These areas include development of speech culture, art creativity of teenagers, nature protection, physical training, forming active and creative outlook. It has been defined that today the traditional ways and approaches to the organization of teenagers' creativity, formed in Ukrainian ethnopedagogics in the process of historical development of the society, are being revived. Systemic implementation of ethnopedagogical means aimed at creativity in the education process of secondary schools at the lessons of Ukrainian language and literature, ethnography and history, geography and ecology, music and art, physical education etc. and also in the beyond-the-curriculum activities of the teenagers (centres of creativity, afterschool educational establishments of different types) will harmonize their intellectual, emotional, physical and spiritual development, form effective creative position, outlook oriented into eternal human values that allows to meet with dignity the challenges of globalized, informatized, urbanized and technogenic world opposing it the essential characteristic of a human being – creativity.

Keywords: traditions of ethnopedagogics, ethnopedagogical thought; ethnopedagogical means, teenagers, creative skills, creative potential.

Підписано до друку 07.04.2011р. Формат 60x90/16.

Ум.друк.арк. 0,8. Обл.-вид. арк. 0,9.

Папір офісний. Гарнітура Times.

Тираж 100 прим.